

A READING ON ATATÜRK MONUMENT IN THE GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY: FROM IDEALIZED TO REALIZED

HATİCE GÜNSELİ DEMİRKOL

Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi

Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

Mimarlık Bölümü

hgdemirkol@anadolu.edu.tr

ABSTRACT

This study will search for the dynamics around the selection process of the monument for the founder of the Turkish Republic, Atatürk in the site of the Grand National Assembly of Turkey in a time period between 1937 and 1981. Time period of the selection process starts with the international architectural competition launched for the new Turkish Parliament House in 1937. There had been a number of proposals of a monument in the perspective and façade drawings submitted by most of the competitors in the international competition. In parallel the winner Austrian architect, Clemens Holzmeister envisaged a monument for Atatürk in a number of situations and positions in his drawings produced for the competition for the Grand National Assembly. After the realization of the building, the issue of building a monument for Atatürk in the site of the Assembly started to be discussed as a part of a search for artworks in the Assembly building and its garden. For that reason a committee of historians, artists, architects and parliament members assembled a number of times to discuss the meanings and values to be represented in the artworks and monuments in the Assembly Site around 1976. As a result of these discussions, a two stepped competition was opened for the monument of Atatürk in 1979. In light of the findings, it is believed that the discussions of the committee and the dynamics of the selection process of the monument will be enlightening on the priorities and values of bureaucrats, academicians and politicians.

Keywords: *representation, Atatürk Monument, Turkish Grand National Assembly, Turkish sculpture, competition.*

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YER ALAN ATATÜRK ANITI ÜZERİNE BİR OKUMA: İDEALLEŞTİRİLENDEN GERÇEKLEŞTİRİLENE

ÖZET

Bu çalışma Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Atatürk için Türkiye Büyük Millet Meclisi bahçesinde yapılacak olan anıt yapısını belirleme sürecinin (1937-1981) dinamiklerini açığa çıkarmayı hedefler. Yapılacak olası bir anıtın belirlenmesi süreci 1937'de yeni meclis binası için açılan yarışmayla başlar. Aslında yarışmacıların teslim paftalarında yer alan perspektif ve cephe çizimlerinde Atatürk anıtının ya da olması muhtemel bir anıt için çeşitli öneriler yer almaktadır. Bunlara paralel olarak kazanan Avusturyalı mimar Clemens Holzmeister da yarışmaya teslim ettiği ve yıllar içinde ürettiği meclis binası eskiz ve çizimlerinde birden fazla yer ve şekilde anıt tasvirlerinde bulunmuştur. Binanın gerçekleştirilmesinden sonra meclis içinde ve bahçesinde gerçekleştirilmesi düşünülen sanat yapıtları üzerine tartışmalar üretilmiştir. Tam da bu sebeple tarihçiler, sanatçılar, mimarlar ve meclis ve senato üyelerinden oluşan bir komisyon sanat yapıtlarında ve meclis kampüsünde yapılacak anıtlarda temsil edilmesi gereken değerleri ve anlamları belirlemek üzerine birden fazla toplanmıştır. Bu tartışmaların ışığında 1979 yılında Atatürk anıtı için iki aşamalı bir yarışmaya çıkılması kararlaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *temsiliyet, Atatürk Anıtı, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk Heykelticiliği, yarışma.*

This study aims to propose a reading of the discussions and ideas on building a monument for Atatürk in the context and campus of the Grand National Assembly of Turkey in a period starting in 1937 and reaching to the 1980's political and social climate of Turkey. The analysis of data used in this research is mostly based on records of working of some committees of the National Assembly and Republican Senate of the Grand National Assembly of Turkey between 1976 and 1980. Similar to the domination of the field of state architecture of the Turkish Republican period mostly by the foreign architects especially between the foundation dates till the midst of the twentieth century, it was also very rare to see public sculpture owned by Turkish sculptors as well as architects and artists. This depended mainly on the fact that the Imperial School of Fine Arts , "Sanayii Nefise Mektebi" with a curriculum of the Painting, Sculpture, Architecture and Calligraphy started to give education no before than 1882 and gave only four recognized Turkish artists in 40 years (Gezer 1984: 17).¹ In the foundation years of the Republic around 1920's, students were sent to Europe for arts education but since 1940's this could not be valid for sculpture education for a number of reasons such as the delays due to Second World War and the arrival of Belling to the academy no before than 1937 (Gezer 1984: 15). Whereas during 1930's there had been many monuments by foreign artists built at the city squares with the aim of appropriation of the new order by the Republican cadres for awakening of national consciousness. Formal depictions of glorious past were proposed to the public at city squares. The focus of these glory depictions was the formal representations of the grand savior Atatürk with most generally military uniform on horseback and rarely with civil clothes as in İstanbul, Tekirdağ, Muğla and Isparta. According to Gezer, the sculpture as a term was coined with "Atatürk sculpture" in the urban repertoire of the public those times. However the issue of foreign sculptors and artists already started to be criticized in the newspapers and magazines amongst enlightened bourgeoisie.

For example Ahmet Haşim suggested that where a big monument or sculpture to be erected, we shall leave a marble mass or a bronze cast and write under it "till the Turkish artist is raised..." (Gezer 1984: 20). In response it is said that Kenan Yontu, who would later be known as the reproducer of his initial Atatürk monument at orum for two other cities as Elazığ and Kayseri, would ask from Mustafa Kemal Atatürk that public statues shall be assigned to Turkish artists who were new, underdeveloped and in need of practice. It is believed that after that instance between Yontu and Atatürk, Turkish artists were incorporated more into the public monuments and sculpture. However public sculpture was spreading from big cities to small towns and villages.²

---

¹ According to Gezer these four artists would be İhsan Özsoy, Behzat, Mahir Tomruk and Nijad Sirel.

² Besides foreign artists, a number of Turkish artists produced city monuments after 1930's. Kenan Yontu built orum ve Edirne Atatürk monuments in 1931, Rahip Aşir Acudoğlu built Menemen-Kubilay Monument in 1932, Kenan Yontu built Silifke Atatürk Monument in 1934; Hadi Bara erected İstanbul-Harbiye Atatürk

This also meant that the movement developed into erecting public structure for founders of institutions or people who gave significant public service. It is stated by many scholars that the patronage of the public statues were mainly municipalities and city. It is thought that the biggest public sculptural work in terms of its comprehensiveness was said to be the ornamentation of Anıt Kabir during 1952 and 1953 under the direction of Belling with many artists working on the ranges of sculptural compositions such as two groups with three figures, 24 lions and a number of reliefs.

Another important event for the Turkish sculpture would be the enterprise of the Grand National Assembly Presidency Council in building a monument for Atatürk in his centennial anniversary of birthday in 1981. Though it may seem that it was just a commemorative event produced for the celebrations of the year, the search for a monument for Atatürk was again in the agenda of the Turkish parliament 40 years after the international competition for the Grand National Assembly of Turkey launched in 1937. There had been envisages of a monument in the perspective drawings in the international and national submissions in 1937. Many of the projects depicted monuments erected in front of the elevated entrances with high colonnades and monumental stairs. Austrian architect Holzmeister, the winner of the competition also envisaged statues or monuments in two different places depicted in his submissions of 1937 and 1938. After the realization of the Grand National Assembly building around 1960's, the issue of building a monument in the site of the Assembly turned into a search for artworks to be done in the Assembly building and Assembly site. For that reason a committee of historians, artists, architects, parliament and senate members assembled a number of times to discuss the character and meaning of the artworks and a monument for Atatürk to be placed. As a result of these discussions, a two stepped competition was decided to determine the Atatürk monument which could not be realized though where the monument should be built was already defined by its architect, Clemens Holzmeister in his early submissions for the parliament building.

Following the Beaux-Arts neo-classical tradition, Holzmeister developed great halls on major and minor axes in the Grand National Assembly building. He was already researching on a parliament house since he was commissioned for the governmental district in Yenışehir. In his scheme for the group of governmental buildings he planned the parliament house at the highest point of the site where it can be reached via an outdoor alley connected with inner squares and gardens. The submitted schemes of the parliament building involved public sculpture especially placed at the front façade in 1937 and the outer space in the front of the façade in 1938. Actually the international competition submissions of Clemens Holzmeister, Albert Laprade, Alois Mezara all had

---

monument in 1937. Also Hadi Bara and Zühtü Müridoğlu's common work of Barbaros Monument in Beşiktaş , İstanbul (1936) is a significant work of art.

“monumental, classical facades with tall colonnades, and were made even more imposing in the perspective renderings with sharp shadows, statues, flags, inscriptions and wall reliefs” (Bozdoğan 2001:279.) It was no coincidence that the submissions were in harmony with the existing representations of state architecture rather military, solid and permanent. In the first variation of Holzmeister the sculpture was placed at the front plate of the building enhancing the centrality of the building and the axial directionality represented in the rest of the governmental district. The second variation in 1938 exhibited the monument on an obelisk in the middle of the courtyard in front of the colonnaded hall of honor. These variations in the place of the monument to be erected were interpreted by Bernd Nicolai to be the opposite of the variations for the Soviet Palace project of Boris Iofan in 1930s. According to Nicolai, the Lenin Statue was first depicted on a tower, than on a stepped circular construction and lastly on a 450 meters high skyscraper tower. For Nicolai the disappearance of the monumental element could be explained with only speculations however he had found an observation of Sahip İksan Tansuk most significantly enlightening. Nicolai took the interpretation of Tansuk soothing since he speculated that the new president of the Republic, İsmet İnönü preferred to moderate the culture of Atatürk after his death (Nicolai 2000: 116-135). After the death of Atatürk, not only the Atatürk monument but also the building of the new parliament building of the new born nation was cancelled with economic constraints of the Turkish government till 1960’s. From the memoirs of Ziya Payzın, who was one of the students of Clemens Holzmeister and the commissioned architect for the detail drawings of the structure and later in 1949 the representative of Holzmeister as the head of the construction, another story can be formulated. Payzın moderated the common meetings of Assembly and Senate Presidencies under the title of Technical Assistant of General Secretary of the Grand National Assembly in 1976. This means he had quite power and knowledge about the story of the new parliament house. The start of the common meetings were given by the Senate members Bahriye Üçok, Hüsametdin Çelebi, Suphi Gürsoytrak and Osman Nuri Canpolat, who proposed a motion for artworks on Atatürk and his revolutions to be placed in and outside of the Assembly building.

As a response of the National Assembly to the subject matter, Ziya Payzın was invited to work with two representatives from the ministry. As a beginning a brochure on Atatürk monument and a series of monuments on Turkish history was distributed to all parliament members and to 200-300 recognized specialists such as authors, scientists, teachers, academicians, architects, sculptors, painters and artists. By this means the issue of monuments to be erected was opened to public debate. Due to the lack of interest and approaching election interdictions only two responses could be achieved. Anyhow the common meetings of the National Assembly and the Republican Senate resulted with a collection of ideas and a decision of assembling a jury for the

determination of where to build what. This committee also aimed to open a competition to achieve monuments in final. The committee determined Tarık Remzi Baltan as the head of the committee. According to the some of the committee members such as the senate member Hüsametdin Çelebi, instead of a classical Atatürk statue, the quality of Atatürk as the founder of the Turkish Grand National Assembly should be depicted in a composition. He also proposed that a chronological representation of Turkish history could be depicted with a series of monuments. His idea could well be a representation of the growing criticism on colossal statues of Atatürk spreading in nearly all cities. These were generally owned by the municipalities, provincial authorities and state institutions such as schools, hospitals, and state administrative units. It was no coincidence that already in 1964 Atatürk statue competition was opened for 11 cities that had no Atatürk statues by then erected. However the committee had hardship in determining the time span of the Turkish history of the history to be depicted in the Assembly Building. As a reflection of this hardship, in a second session, three variations of historical narrative became dominant. According to Üçok, there were three groups of members supporting these three variations. The first group determined the point of origin from the first appearance of Turkish civilizations such as Huns, Göktürks, Kara-Khanid Khanate and later Anatolian Seljukids. Another group supported that Asian Turks should be out of context and Anatolian civilization should be taken as the basis. According to this group, Hittites, Phrygians and Lydians were the beginning of Anatolian culture and civilization. A third group totally rejected the glorious past to be monumentalized rather than the memory of Mustafa Kemal Atatürk in his efforts in building the Grand National Assembly of Turkey. They believed that what to be monumentalized should be the evolution of the Anatolian Turk via the Republican ideals and cadres, and his struggle, support and participation in the revolutions in the social, economic and political life.

Bahriye Üçok was also in this third group of supporters with Enver Ziya Karal, Hikmet Bayur and Çoşkun Üçok. Afet İnan at first acted in the first group but then changed her mind on the large scope of the representational history of Turkish civilization and became a supporter of second group, which omitted the history of Asian Turks in the series of monuments. Bahriye Üçok declared that the building of Grand National Assembly was already a living monument for celebrating the architect's recognition and giving respect for centuries. That is why she found it necessary to give importance to the monument to be erected. Otherwise any eclectic depiction of the past could have ruined the dignity of the building. Payzın, the technical advisor of the General Secretary, proposed a sketch of monuments to be placed in the site of the Grand National Assembly to the committee. He stated that he envisaged the monument, which Holzmeister proposed on the roof of the parliament, on the level of the stairs this time. Apart from the place discussion, the committee members were also not sure if there should be only one monument or monuments to be placed in the site of the

Assembly. Hüsamettin Çelebi drew attention to the fact that they could not determine the framework of the artworks. The architect and the representative of Public Works Ministry, Orhan Akyürek stated that they had to define the functional needs of the program of the work to be done. The committee members also decided on one common jury for the senate and the Assembly. At the preliminary ideas workshop some interesting ideas were pronounced. The president of the Turkish Language Association proposed there should be three monuments: one for the oldest Turkish state, Şaman Göktürks, who left behind a written monument, one for the first Muslim Turkish State, Kara-Khanid Khanate that known for the written political diary, and one for the founder of the first Turkish Republic and Atatürk's Turkey.

Gönül Tankut suggested that what to be monumentalized urged for a dynamic process. She asked questions on how the hierarchical punctuation should be, where to start and what to handle. In order to produce ideas, Tankut proposed that a symposium should be arranged and a competition should be announced. Another point she wanted to emphasize was the monumental structure of the building. Its architecture is found foreign to its people with the neo-classical type. It could have been depicted as a monumental hill. It is a platform to reflect the sovereignty of the people. In order to compensate this alienation with the society, the artworks and monuments in the site of the Assembly could have been an instance of re-unification. Tankut believed that the discussions went through a path that what is wanted was handled as if to create a museum instead of a monument.

The head of the Chambers of Architects, Yavuz Önen suggested that the ideas should be discussed via the competitions since a very healthy and objective synthesis is needed rather than focusing on a dominant culture and its interpretations. After this preliminary ideas workshop was held, the general council determined a scientific committee of six specialists. For Turkish Revolution History (Prof. Dr. Afet İnan), Turkish Science History (Prof. Dr. Aydın Sayılı), General Turkish History (Prof. Dr. Çoşkun Üçok), Art History (Prof. Dr. Oluş Arık), Ornamentation and Interior Architecture (Prof. Architect Sadun Ersin), Turkish War History (Sadık Atak). These specialists proposed monument subjects for the site of the Assembly according to their fields and ideas that are developed during the preliminary ideas workshop. According to the report of the committee for the monuments, the artworks and their places are decided as:

1. Constitution and Secularism (Monument-Sculpture-Caligraphy): from the first constitution of 1876 to the current constitution and secularism as the basic revolution of modernization to depicted at the front garden from the street to the cascaded pool.

2. Foundation of the Turkish Republic (Monument-Sculpture-Caligraphy): a composition depicting the War of Independence and the foundation the Turkish Republic between 1918 and 1939 placed at the east entrance on the Atatürk Boulevard.

3. Revolutions of Atatürk (Relief-Sculpture-Caligraphy): a composition depicting the revolutions of Atatürk at the courtyard of the Hall of Honor on the massive side walls between the pillars.

4. Science, Art and Culture (Relief-Sculpture-Caligraphy): allegorical composition of terms of science, art and culture to be placed at the Dikmen Gate with the potential to grow inside.

5. Atatürk (Sculpture): a colossal Atatürk Statue between the gate of Hall of Honor and the flag pillars.

6. The first President of the Republic and State Founder Atatürk (Caligraphy-Sculpture-Relief): a chronological representation of the statesmanship of Atatürk between 1919 and 1939 to be depicted as relieves and writings on the walls of Hall of Honor.

7. Turkish Ancestors (Relief-Sculpture): Masks and busts of 14-15 Turkish ancestors , Atatürk in the middle, to be placed in the niches of the Hall of Honour, in original clothes and facial expressions. This subject of monuments is voted since it is thought it may result with museufication of the Great National Assembly, left for jury consultation.

8. The Contribution of Turks to Civilization and Atatürk giving value to Science: left for jury consultation.

9. The Basic Development Periods of National Culture and Civilization throughout Turkish History (Painting-Seramics): terms which are from the B. C 3000 years till today, Sumerian and Hittite Laws, Egypt Treaty, first known writing, first state governed by the rule of law, first school, inscriptions before and after Uygur Civilizations as copies of molds to be placed at the south entrance of the public axis.

10. Turkish Arts of Miniature and Painting (Painting): depictions of Ottoman-Turkish miniature art on two panels in the ceremonial hall.

The committee also decided that the awards should be organized under two groups as the Senate and the National Assembly Awards. For the selection of the jury members, letters were sent to all art and science institutions asking for their list of nominees. 18 out of 38 letters were returned and committee sent them the noble list of members in reply. Due to this letter sent by the head of the monuments committee, Tarık Remzi Baltan with the date of 4th of August in 1976, the head of the Chamber of architects replied with a criticism on the method of jury selection. Kırçak asked if the

arts jury was decided by a ministerial decision since the jury was composed of representatives of ministries of Culture and Development and Housing, four departments of State Fine Arts Academy, a related University, Faculty of Istanbul Technical University, a related administrative office, a related outside representative of administration and Chamber of Architects.³

In January 1977 with a common meeting of Senate and National Assembly Presidencies Council, it was decided that a single monument for Atatürk in the garden of the Grand National Assembly should be placed and a piece of verse should be added as in Taksim monument existed. Finally a national competition was decided to be launched in May 1978 for the first President of the Grand National Assembly, Statesman and the founder of the State, for Atatürk at the exact place where the jury announced as in front of the entrance hall in the courtyard of Hall of Honour. However the Assembly Foundation, a new agent in the history of the Grand National Assembly founded in February 1978 during the Assembly Presidency of Cahit Karakaş launched a two stepped competition for the Atatürk Monument in November 1978, while Behruz Çinici was the member of the Foundation's executive board. The advisory board was composed of Cahit Karakaş (President) and Behruz Çinici (architect). The jury members were composed of Zerrin Bölükbaşı (sculptor), Vedat Dalokay (Architect, ITU), Turan Erol (Painter, DGSA), Sadun Ersin (Interior Architect, DGSA), Orhan Özgüner (Architect, DGSA) and İsmail Tunalı (Art Critic). Deputy members were announced as Süha Özkan (Architect, METU) and Muzaffer Ertoran (Sculptor, DGSA).

Just a year before the 1980 intervention, there were many conflicts between the state institutions and civil organizations. Chamber of Architects criticized the method of jury selection and the handling of the competition so that Cansen Sönmez and Vedat Dalokay resigned from the jury memberships with the call of the Chamber of Architects. However all criticism was not for the competition, it was also for the attainment of the projects via invited competitions such as for the Public Relations Building of the Grand National Assembly. The Senate had already announced a competition for the Senate Building in 1979. In the stressful atmosphere there was another event approaching, the intervention of 1980 approaching. The competition for the Atatürk monument was handled in two stages in 1979 and 1980. Holzmeister was also invited to the jury. According to Behruz Çinici, because of his age, Holzmeister could not attend the jury meetings. However, the photographs of the works submitted were sent to Holzmeister, residing in Austria at the time. Çinici explained that Holzmeister determined the place of the monument, and sent his ideas with some sketches to the jury. In these sketches he had drawn an amphitheater for 5000 people and a people's forum of 20 x 20 meters

---

³ The jury members were determined as Gürdal Duyar (Sculpture), Devrim Erbil (Painting), Sadi Diren (Seramik), Emin Barın (Calligraphy), Ziya Payzın (architect), Doğan Kuban (architect and Dean of the Faculty, ITU), Nezih Eldem (architect and profesör), Sadun Ersin (architect and profesör), Orhan Akyürek (Interior architect)

facing the protocol entrance of the building. Holzmeister in his letter stated that “this place becomes the symbol of a free nation. I feel that I am fulfilling another responsibility on behalf of Atatürk’s memory” (Çinici 1995). He had always a vision of the free people of a new nation walking to the parliament via open spaces between the governmental buildings to come together in a people’s forum or a square. Holzmeister in an interview realized with Nazmi Kal and published by Balamir, states that he sent the proposals and the site selection to the jury as a jury member. In that interview he states that some architects were eager to change the architecture and layout of the parliament though it was already determined where to build the Atatürk monument in his layouts. According to that people should not stand behind the Atatürk monument. On the contrary the monument should be surrounded by people (Balamir 2002: 18). The competition program demanded a monument structure that should be solved with the physical environment enabling public ceremonies around the monument. According to Hüseyin Gezer, Holzmeister was effective in the placement of the monument not in the front garden but near the side wall of the Senate Block as he sent in the letter to the jury. By this maneuver, he aimed at breaking the axuality and taking the monument aside so that this would enable people stand not at the back of the monument but always at the front and between people. This actually coincides with his ideal of a civic forum, people approaching the parliament so that the monument at the side rather than at the center is not any more an obstacle either visual or physical. Of all the 43 submissions at the first stage, only 10 were selected for the next stage. For the second stage, they were asked to make changes, extra drawings and different scale models. Amongst them Hüseyin Gezer (sculptor) and İmran Gezer (architect) project was chosen as the winner. The second prize went to Mehmet Aksoy (sculptor) and Canan Erselçuk (architect) and the third went to Sadi Çalık (sculptor) and Fatih Gorbon (architect). In an interview with Behruz Çinici, he states that it could have been better that Mehmet Aksoy got the first prize.

Gezer defined two criteria that were effective in the physical arrangement of the monument (Gezer 1979:131). The first one was the building itself. The second one was the formal ambiance due the place of the monument. The words speaking for the monument was chosen amongst Atatürk’s sayings such as “Independence and Freedom is my character”. Their composition was defined by three figures: Atatürk figure, Man figure and Girl Figure. Atatürk figure in the composition has five meters height. Atatürk is depicted in civil clothes and pictured as walking reflecting his progressive character. Man figure is facing towards the İnönü Boulevard, with a flag representing independence. Girl figure is facing towards the Grand National Assembly building, with a torch of freedom. The second prize was awarded because of its plastic quality and sensitive approach for producing semi-open spaces under a thorn-out eave. However it was criticized because of its indirect relations with the ceremonial spaces. The third

prize was also applauded for its plastic quality. Again the volumetric composition of the ring structure dividing the ceremonial court to back and front spaces was not found good enough. Of all the ten second step submissions general criticism was on the competition between the monument and the building itself. After the determination of the project in 1979, the construction process of nearly two years started. The opening of the monument was hurried to the centennial anniversary of Atatürk's birthday. The bronze model was done in Hungary. Prof. Afet İnan, architect Behruz Çinici and the prof. Enver Ziya Karal were sent to Budapest to control the 1/1 scale gypsum model in 1980. Cahit Karakaş goes with the intervention of 1980. Finally the Atatürk monument was opened to public on the 19th of May in 1981 by Kenan Evren. The monument faces the ceremonial place and is a node for remembrance of the founder of the Grand National Assembly and the Turkish Republic. It accompanies some formal rituals of the Grand National Assembly such as state ceremonies in national holidays, welcome ceremonies for foreign visitors such as ambassadors, speakers of other nations and presidents. By this way the monument enhances to the civic quality of the space. The placement of the monument at the side rather than in the center of the ceremonial court exhibits irregularity enabling urban vistas and provides space for ceremonial gatherings of crowds.

In this study it is aimed to depict the story of Atatürk monument in the Grand National Assembly of Turkey with its diverse actors and conflicts. It is also relevant to say that when political turmoils are in case where the bounds of the people and the power structures are damaged, the artworks may be operative in restoration of national unity and act as forms of public sedative. Though sometimes detailed and hard work of cadres of power can be criticized and have the risk of becoming a vast because of the changing actors due to the long time spent for the idealization process of the artwork in the changing climate of political framework. The Atatürk monument with a nearly 40 years of discussion process is a very significant case for Turkish sculpture, politics, art and architecture. It was also very interesting that despite the preliminary ideas workshop and long discussions in the working committees of the National Assembly and the Senate, the type of the monumental representation was chosen as the colossal type by the jury. Maybe it was found safe and away from the very productive however un-resulted discussion produced so far. Vale (1992) discusses the infusion of national symbolism as a time taking period for emerging states in the physical environment so that there would be alterations due to city growth and development, and personal or group reactions against the government sponsored acts. This is valid for the unrealized and changed parts of the governmental district of Ankara as well. The disappearance of the civic forum between the ministries and the parliament in years is an outcome of these reactions appearing as physical alterations in the plan, architecture of the buildings as well as involvement of the monuments.

Bu çalışma Türkiye’de 1937’lerden 1980’lerin politik ve siyasal iklimine uzanan bir süreç içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi kampüsü ve bağlamı içerisinde Atatürk için inşa edilecek olan anıt heykelin üzerinde üretilen düşünce ve tartışmaların bir okumasını gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu araştırmada analiz edilen veriler büyük ölçüde 1976 ve 1980 yılları arasında Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun çalışma komitelerinin rapor ve toplantı tutanaklarına dayandırılmaktadır.

Kuruluş yıllarından 20.yüzyılın ortalarına kadar ki süreçte Cumhuriyet dönemi tarihsel sürecinin devlet mimarisi alanının yabancı mimarların hâkimiyeti altında geçmesi gibi aynı dönemde Türk heykeltıraşlarını, mimar ve sanatçıları görebilmek pek yaygın değildi. Bu durum çoklukla ancak 1882’den sonra resim, heykel, mimarlık ve kaligrafi alanlarında ders vermeye başlayan Sanayi Nefise mektebinin ilk kırk yılında sadece dört Türk sanatçı yetiştirebilmesi ile açıklanabilir (Gezer 1984: 17).⁴ Cumhuriyetin kuruluş yıllarında 1920’ler de Türk öğrenciler Avrupa’ya sanat eğitimi almaya gönderildiyse de İkinci Dünya Savaşının yaşattığı gecikmeler ve 1937’den sonra Belling’in akademiye gelmesi sebebiyle 1940’lara kadar heykel eğitimi için bu durum geçerli olamamıştır (Gezer 1984: 15). Bununla beraber 1930’larda ulusal bilincin uyandırılması için Cumhuriyet kadrosunun getirdiği yeni düzeninin sahiplenilmesi amacıyla yabancı sanatçılar tarafından kent meydanlarına inşa edilen birçok anıt eser gerçekleştirilmiştir. Şan ve şeref dolu geçmişin biçimsel anlatımları kent meydanlarında halka sunulmuştur. Zafer anlatımlarının biçimsel anlatıları büyük kurtarıcı Atatürk’ü çoğunlukla askeri kıyafetlerle at üstünde, nadir olarak ise İstanbul, Tekirdağ, Muğla ve Isparta’daki anıtlarda olduğu üzere sivil olarak resmedildiği biçimsel temsillerinden oluşmaktaydı. Gezer’e göre, heykel terimi kent repertuarında Atatürk heykeli özdeşleşmekteydi. Bununla beraber yabancı heykeltıraşların ve sanatçıların durumu gazete ve dergilerde aydınlanmış burjuvazi tarafından eleştirilmeye başlamıştı. Mesela Ahmet Haşim böylesi bir durum için “büyük anıt ve heykel dikilecek yerde, bugün için bir mermer kütesi ya da külçe bronz koyalım ve altına “Türk sanatçısı yetişinceye kadar” diye yazalım der (Gezer 1984:20). Buna ek olarak Kenan Yontunç, Çorum kenti için ürettiği ilk Atatürk heykelini diğer iki kent, Elazığ ve Kayseri için yeniden üreterek ünlenen Türk heykeltıraş, Mustafa Kemal Atatürk’ten kent heykellerinin bu alanda yeni, gelişmemiş ve pratiğe ihtiyacı olan Türk sanatçılarına bırakılması istemiştir. Atatürk ve Yontunç arasında geçen bu konuşmadan sonra Türk sanatçıların kamu anıt ve heykellerinde daha fazla söz sahibi olduğuna inanılır. Kamu heykelleri büyük kentlerden küçük kasaba ve köylere yayılmaktadır.⁵ Böylesi bir gelişme yayılan

⁴ Hüseyin Gezer’e göre bu dört sanatçı İhsan Özsoy, Behzat, Mahir Tomruk ve Nijad Sirel’dir.

⁵ Yabancı sanatçılar yanında Türk sanatçılar da 1930’lardan sonra kent anıt heykelleri üretmişlerdir. Kenan Yontunç Çorum ve Edirne Heykelleri (1931), Rahip Aşir Acudoğlu, Menemen-Kubilay Anıtı (1932), Kenan Yontunç, Silifke Heykeli (1934), Hadi Bara İstanbul-Harbiye Atatürk heykeli (1937), Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu, Beşiktaş-Barbaros Anıtı, İstanbul (1936)

hareketin kurumların kurucuları ve önemli kamu hizmeti vermiş kişilerin adına kamu heykeli dikme şekline dönüşmesini de vurgulamaktadır. Birçoklarına göre kamu heykelini yaptırılanlar genellikle belediyeler ve büyük kentler için vilayetlerdir. Yine birçoklarına göre kapsayıcılığı açısından en büyük ve önemli kamu heykel çalışması 1952 ve 1953 yılları arasında Belling'in yönetiminde birçok sanatçının görev aldığı iki grup üç farklı figürden oluşan heykel kompozisyonları ile Anıt Kabir için gerçekleştirilmiştir.

Türk heykelciliği için bir başka önemli durum Büyük Millet Meclis Başkanlığı Konseyinin Atatürk'ün 100. doğumünü etkinlikleri için başlatacağı Atatürk heykeli girişimiydi. 100.yıl kutlamaları içinde bir anma etkinliği olarak algılansa da, meclis kampüsü içerisinde Atatürk için bir anıt eser arayışı 1937'de Türkiye Büyük Millet Meclisi için açılan uluslararası yarışmadan beri yaklaşık 40 yıldır Türk parlamentosunun ajandasında yer almaktaydı. Gelecekte yapılması hayal edilen bir anıt için ilk tasvirler 1937 yarışma teslimlerindeki perspektif ve cephe çizimlerinde bulunmaktadır. Birçok projede yüksek kolonatl ve anıtsal merdivenlerle yükseltilmiş girişlerin önünde çeşitli anıt ve heykel tasvirleri yer almaktadır. Yarışmanın birinci Avusturyalı mimar Clemens Holzmeister de 1937 yarışma tesliminde olmak üzere Meclis yapısının giriş kolonatinin üstünde ve 1938 çalışma çizimlerinde bu yapının önünde bir obeliskin üzerinde olmak üzere iki farklı yer ve şekilde anıt heykeller tasvir etmiştir.

1960'larda Büyük Millet Meclisi yapısının inşa edilmesinden sonra Meclis kampüsünde inşa edilecek olan bir Atatürk anıt heykeli konusu Meclis binası içinde ve arazisinde yapılacak sanat eserleri arayışının içerisinde yer almıştır. Bu sebeple tarihçiler, sanatçılar, mimarlar, meclis ve senato üyelerinden oluşan bir komisyon yapılacak sanat eserlerini ve Atatürk için yapılacak anıt heykelin karakter ve anlamlarını tartışmak üzere birçok kez biraraya gelmiştir. Bu tartışmalar sonucunda Clemens Hozlmeister tarafından yarışma ve sonrasında ürettiği çizimlerde yeri bile belirtilmesine rağmen inşa edilmeyen Atatürk heykeli için iki aşamalı bir yarışma açılmasına karar verilmiştir.

Beaux-Arts neoklasik geleneğini sürdüren Holzmeister Büyük Millet Meclisi binasında ana ve ikincil akslarda büyük salonlar geliştirmiştir. Yenişehir'de yapmak için görevlendirildiği Bakanlıklar Kompleksi için daha öncesinden zaten bir parlamento binası yapısının araştırmalarını ve eskizlerini yapmaya başlamıştı. Henüz 1934'te Bakanlıklar için ürettiği binalar grubunda parlamento binasını arazinin en yüksek noktasına yerleştirerek iç meydanlar ve bahçeler arasından geçen bir açık hava koridoru ile ulaşılmasını önermişti. Meclis binası için ürettiği şemalarda ise anıt heykel 1937'de cephede yer alırken, 1938'de meclis önündeki törenler için kullanılacak açık alanda yer gösterilmiştir. Büyük Millet Meclisi için açılan yarışmada dönemin neo-klasik

mimari dili etkin olmuştur. Clemens Holzmeister, Albert Laprade ve Alois Mezara'nın yüksek kolonatl  anıtsal, klasik cepheleri perspektif çizimlerinde kullanılan keskin gölgeler, heykeller, bayraklar, yazıtlar ve duvar r lyepleri ile daha da heybetli olmuşlardır (Bozdoğan 2001: 279). Bu teslimlerin varolan devlet mimarisi temsillerine uygun bir şekilde askeri, sağlam ve kalıcı tasavvurlardan oluşması bir tesadüf değildi.

Holzmeister'in ilk varyasyonunda alınlığın üstüne yerleştirilen heykel yapının merkeziliğini ve Bakanlıklar Kompleksi'nin geri kalanında da gözlemlenen aksiyel yönlenmenin etkisini arttırmıştır. İkinci varyasyonda anıt heykel bir obelisk üzerinde kolonatl  şeref holünün önündeki avlunun ortasında tasvir edilmiştir. Bernd Nicolai dikilecek anıtın yer seçimindeki bu değişiklikleri Boris Iofan'ın 1931-1933 yıllarında gerçekleştirilen Sovyet Sarayı mimarlık yarışmasında g zlemlenin tam aksi olduğu şeklinde yorumlamıştır. Buna göre, Iofan'ın neoklasik yapısında Lenin heykeli ilk once bir kule üzerinde, sonra Iofan, Vladimir Schuko ve Vladimir Gelfreikh tarafından yapılan yenilemelerinde sırasıyla once basamaklı dairesel bir yapının üzerinde ve sonra 450 metrelik bir gökdelen kulesi üzerinde resmedilmiştir. Nicolai meclisin inşasında bu anıtsal heykel elemanın yok olmasını Sahip İksan Tansuk'un bir gözlemine dayanarak ancak spekulasyonlarla açıklanabileceğini savunur. Buna göre Tansuk Atatürk'ün ölümünden sonra yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Atatürk kültürünü zayıflatmayı seçtiğini iddia eder (Nicolai 2000: 116-135). Atatürk'ün ölümünden sonra sadece Atatürk heykeli değil, meclisin inşaası da bir duraklama ve erteleme sürecine girer.

Clemens Holzmeister'in öğrencilerinden biri, meclis yapısının detay çizimleri için görevlendirilen mimarı ve 1949'dan sonra Holzmeister'in temsilcisi olan Ziya Payzın'ın anlattıklarından bir başka hik ye daha formüle edilebilir. Payzın Meclis ve Senato Başkanlıklarının ortak toplantılarını 1976 yılında Büyük Millet Meclisi Genel Sekreterliği Teknik Danışmanı olarak yürütmekle görevlendirilmiştir. Buna göre yeni meclis yapısının hik yesinde ilgili güce ve bilgiye sahiptir. Ortak toplantıların başlatılması Senato  yeleri Bahriye  çok, Hüsamettin Çelebi, Suphi Gürsoytrak ve Osman Nuri Canpolat'ın Atatürk ve devrimleri üzerine meclis içinde ve dışında yapılacak sanat eserleri için bir önerge vermesi ile olmuştur.

Millet Meclisi bu önergeye cevaben Ziya Payzın'ı Bakanlıktan iki temsilci ile beraber konu ile ilgili çalışmalar yapmak üzere davet etmiştir. Bir başlangıç olarak yapılacak olan bir Atatürk Anıtı ve Türk tarihi üzerine bir anıtlar dizisi üstüne bir tanıtım broşürü düzenlenmiş ve bu broşür tüm parlamento üyelerine, sayıları 200-300'  bulan konularında uzman yazar, bilimadamı,  ğretmen, akademisyen, mimar, heykeltıraş, ressam ve sanat lara dağıtılmıştır. Bu araçla yapılacak olan anıtlar konusu kamuoyuna sunulmuştur. Biraz konuya ilginin azlığı biraz da yaklaşan seçim yasaklarından dolayı sadece iki dönüt elde edilebilmiştir. Bununla beraber Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu ortak toplantılarında farklı düşüncelerden oluşan bir

koleksiyon elde edilmiş ve nerede ne yapılmasına karar verecek olan bir jüri belirlenmesinde karar kılınmıştır. Bu komisyon en sonunda anıtlar için de bir yarışma açılmasını amaçlamaktadır. Komite Tarık Remzi Baltan'ı başkan olarak seçmiştir. Senato üyesi Hüsametdin Çelebi gibi bazı komite üyelerine göre, klasik bir Atatürk heykeli yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurucusu Atatürk'ün kalitesi bir kompozisyon halinde anlatılmalıydı. Çelebi aynı zamanda Türk tarihinin kronolojik bir temsilinin bir dizi anıt ile anlatılmasını önerdi. Atatürk anıtı için önerdiği düşünceler neredeyse bütün şehirlere yayılmış olan dev Atatürk heykelleri için büyüyen eleştirilerin bir yansıması gibi kabul edilebilir. Bu heykeller belediyeler, büyük vilayetler ve okul, hastane, kamu idarelerine ait devlet kurumları tarafından yaptırılıyordu. Sadece 1964'te Atatürk heykeli olmayan 11 kent için bir heykel yarışması açılması tesadüf değildi.

Bütün bunlarla beraber anıtlar komitesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde anlatılacak olan Türk tarihinin zaman aralığını belirlemede zorluk yaşıyordu. Bu zorluğun bir neticesi olarak, ikinci bir toplantıda, üç farklı tarih anlatımı öne çıkıyordu. Üçok'a göre, komitede üç farklı anlatımı savunan üç grup oluşmuştu. Birinci grup mecliste anıtları yapılacak olan Türk tarihinin temsili başlangıcını Hunlar, Göktürkler ve Karahanlılar gibi Türk medeniyetlerine daha sonrasında Anadolu Selçuklularına dayandırıyor. Bir diğer grup Asya Türklerini bağlam dışı bırakıyor ve Anadolu medeniyetlerinin temel alınması gerektiğini savunuyordu. Bu gruba göre Hititler, Frigler ve Lidyalılar Anadolu kültürünün ve medeniyetinin başlangıcı olarak alınmalıydı. Sonuncu grup ise meclis içerisinde şerefli Türk tarihinin resmedilmesi yerine Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kurarken ki çabalarının hatırası anıtları yapılmalıydı. Bu gruba göre Anadolu Türk'ünün Cumhuriyet ideal ve kadrolarınca evrimleşmesi, mücadelesi, desteği ve sosyal, ekonomik, siyasal yaşam içindeki devrimlere katılımı anıtları yapılmalıydı. Bahriye Üçok da üçüncü grubun destekçileri Enver Ziya Karal, Hikmet Bayur ve Çoşkun Üçok ile aynı gruptaydı. Bu grup parlamentonun önüne konulacak bir anıt istendiğine göre parlamento tarihinin çıkışının temel alınması gerektiğini savunmaktaydılar. Afet İnan ilk başta birinci grup içinde yer alsa da tartışmaların devamında Türk medeniyetinin temsili tarihinin çok geniş bir şekilde yer almasına karşı olmuş ve Asya Türklerinin tarihiyle anıtlar dizisini ilgili tutmayan ikinci grupta yer almıştır. Bahriye Üçok'a göre Büyük Millet Meclisi çağlar boyu mimarının ve geliştiricilerinin ününü yaşatacak ve saygı duyuracak bir yaşayan anıttır. Önüne dikilecek anıt da aynı şekilde önemsenmelidir diye belirtmektedir. Bütün tarihi bir arada özetlemeye çalışmanın bu eseri bozacağı kanısındadır. Payzın bu esnada komiteye Büyük Millet Meclisine yerleştirilecek anıtlar ile ilgili bir eskiz sunmuştur. Holzmeister'in çatıya koyduğu anıt heykelini kendisinin girişin önündeki merdivenler üzerinde düşündüğünü belirtir. Holzmeister'in kolonların yanlarını motifli işlediğini, bunu yaparken oraya heykel gelecek diye düşündüğünü belirtir. Fakat çatıda resmedilen heykelin bazı sakıncaları görüldüğünden bahseder. Aslında Payzın şunu

önerir. Şeref holünde Atatürk'ün başkan olarak ifadesi yer alabilir. Onun arkasında tarihin gerisine giden, Cumhuriyetten değil daha geriye orta Asya'ya giden bir tarih teması işlenebilir diye ifade etmiştir. Bahriye Üçok ise parlamento öncesine gidilirse karışıklık olacağından bahseder. Ona göre Milli mücadelede hizmeti geçenlerin burada yer alması ve ancak amacın parlamento ve devrimlerin istikametinde olması gerektiğini belirtir.

Meclis yerleşkesine yerleştirilecek anıtların yerlerinin yanında bir başka tartışılan konu ise konulacak anıtın tekliği ya da bir dizi anıttan oluşacak olmasıdır. Aslında tam da bu noktada Hüsamettin Çelebi yapılacak sanat eserlerinin çerçevesini belirleyemediklerini ifade eder. Yapılacak anıt için Türkiye Büyük Millet Meclisinin Atatürk'ün sivil olarak görevini yerine getirdiği, meclis ve devlet kurucusu olarak resmedildiği yer olmasının önemine dikkat çeker. Aslında tek anıt için sivil Atatürk tasvirinin yerinde olacağından ve eğer anıtlar dizisi olacaksa daha geniş bir çerçevede bakılmasının sakıncası olmayacağından bahseder. Bu çerçeve için İngiliz ve Amerikan parlamentolarında heykeli ya da büstleri konulan kişilerin çeşitliliğinden ve ayrıca anıt ve sanat eserlerinde parlamento ve kanun koyucuların geniş tarihsel çerçevesinin anlatıldığından dem vurur. Bayındırlık Bakanlığı Yüksek Mimarı Orhan Akyürek tam bu noktada bir ihtiyaç programının belirlenmesi gerektiğine dikkat çeker. Yarışmanın jüri belirleme sürecinin nasıl olacağı tartışılır. Buna göre Meclis ve Senato için tek bir ortak jüri belirlenmesine karar verilir. Aslında önfikirler tartışma toplantısında ilginç bildirimler ve fikirler sunulmuştur. Türk Dil Kurumu başkanı arkasında yazılı bir anıt bırakan en eski Türk devleti, Şaman Göktürkler, yazılı politik bir günlük bırakan Müslüman Türk devleti Karahanlılar ve Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Atatürk ve Atatürk'ün Türkiyesi için üç farklı anıt tasarlanmasını önerir.

Gönül Tankut neyin anıtlştırılacağına kararlaştırmasının dinamik bir süreç ifade ettiğini belirtir. Hiyerarşik vurgulamanın nasıl yapılacağı, nerden başlanılıp neyin ele alınacağı üzerine sorular sorar. Bu konuda düşüncelerin üretilmesi için bir sempozyum düzenlenmesi ve bir de yarışma açılması gerekliliğini belirtir. Bir başka önemseddiği konu ise binanın kendisinin anıtsal yapısıdır. Tankut'a göre Büyük Millet Meclisi neoklasik mimarisi ile kendi halkı tarafından yabancılanır. Oysaki halka anıtsal bir tepe şeklinde anlatılabilir. Meclis halkın egemenliğinin yansıtıldığı bir platformdur. Toplumla yabancılaşmasının etkilerini yatıştırmak üzere meclis yerleşkesindeki sanat yapıtları ve anıtlar halkla yapıyı yeniden biraraya getirecek bir şekile getirilebilir. Tankut'a göre tartışmalar bir anıt oluşturmaktan ziyade bir müze yaratmak üzerine yoğunlaşmaktadır. Mimarlar Odası başkanı Yavuz Önen'in önerisine göre ise baskın bir kültür ve onun yorumlarının tartışılması yerine sağlıklı ve objektif bir senteze ulaşmak için düşüncelerin yarışmalar aracılığıyla tartışılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Önfigürlerden sonra anıtlar komitesi 6 uzmandan oluşan bir bilim heyeti toplanmasına karar verir. Türk devrim tarihi (Prof. Afet İnan), Türk Bilim tarihi (Prof. Aydın Sayılı), Genel Türk Tarihi (Prof. Dr. Çoşkun Üçok), Sanat Tarihi (Prof. Dr. Oluş Arık), Süsleme ve İç Mimarlık (Prof. Mimar Sadun Ersin), Türk Savaş Tarihi (Sadık Atak)'tan oluşan bilim heyeti alanlarına ve önfigürlerden gelen düşüncelere göre Meclis yerleşkesi içinde yer alacak anıt özneleri önerdiler. Anıtlar komitesi başkanlığı raporunda belirtildiği üzere Bilim Komitesinin tespit ve teklif ettiği anıt ve sanat yapıtları ile bunlar için öngörülen mahaller aşağıdaki gibidir.

1. Anayasa ve Laiklik Anıtı (Anıt-Heykel-Yazı): Devrimlerin temelini oluşturan ve çağdaşlaşma anlamına gelen laiklik ilkesinin temel olarak benimsendiği 1876 Anayasasından itibaren anayasal konu olarak ele alınması,

2. Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu (Anıt-Heykel-Yazı): Atatürk bulvarından girişte (Doğu girişi) Kurtuluş savaşı ve Cumhuriyetin kuruluşu temasının işlenmesi,

3. Atatürk Devrimleri (Rölyef-Heykel-Yazı): Şeref avlusunda bayrak direkleri arasında kürsü, çeşme, kitabeler ve masif yan duvarlar üzerinde bir kompozisyon içerisinde Atatürk Devrimlerinin işlenmesi,

4. Bilim, Sanat ve Kültür (Rölyef-Heykel-Yazı): Dikmen yolu girişinde Bilim, Sanat ve Kültür kavramlarının alegorik kompozisyonlarla canlandırılması,

5. Atatürk (Heykel) : Şeref Avlusunda Şeref kapısı ile bayrak direkleri arasında uygun bir yerde kolossal bir Atatürk anıtı dikilmesi,

6. T.B.M.Meclisinin İlk Başkanı ve Devlet Kurucusu Atatürk (Yazı-Heykel-Rölyef): Şeref holünde Atatürk'ün Devlet adamlığının belirleyici olduğu bir kompozisyon yapılması,

7. Türk Büyükleri (Rölyef-Heykel): Şeref galerisinde altın mozaik nişleri arasında mask ve büstler halinde ortada Atatürk olmak üzere kendilerine özgü kıyafet ve çehreleriyle 14-15 Türk büyüğünün resmedilmesi istenmiştir. Meclis binasının müzeleşmesi çekincesinden dolayı 5 oyu mekanın boş kalması, 5 oyu herhangi bir şekilde değerlendirilmesine verilmiştir. Jüri incelemesine bırakılmıştır.

8. Türklerin Uygarlığa Katkısı ve Atatürk'ün Bilime verdiği Değer (Resim-Seramik): Şeref holünün duvarlarında yazıt ve figür olarak işlenmesi jüri incelemesine bırakılmıştır.

9. Türk Tarihinde Ulusal Kültür ve Uygarlığın Temel Gelişim Değerleri (Heykel-Rölyef-Yazı): Güney halk girişi ekseninde M.Ö. 3.binden bu yana Sümer, Hitit kanunları, Mısır Andlaşması, ilk yazı, ilk hukuk devleti, ilk okul gibi değerlerle Orhun yazıtları öncesi ve sonrası yazıtların, mülajların kopyalarından oluşan kompozisyonlar,

10. Türk Minyatür ve Resim Sanatı (Resim): Tören salonunda giriş kapısının sağında ve solunda iki pano halinde Osmanlı-Türk Minyatür sanatı ile Türk yaşantısı, ağırlama, tören temalarının işlenmesi, boş yerlerde çağdaş Türk ressamlarının eserlerinden yararlanılması,

Komite 1, 4, 5, 7, 9 numaralı anıtların Cumhuriyet Senatosu ödülüne, 2, 3, 6, 8, 10 numaralı anıtların ise Millet Meclisi ödülüne konu olmasını karar vermiştir. Jüri üyelerinin seçimi için tüm sanat ve bilim kurumlarına jüri aday listelerini isteyen mektuplar gönderilmiştir. Gönderilen 38 mektuptan 18 tanesi geri dönüş yapmış ve komite asil jüri üyelerini belirleyip bu kurumlara göndermiştir. Komite başkanı Tarık Remzi Baltan tarafından 4 Ağustos 1976'ta gönderilen mektuba istinaden Mimarlar Odası Başkanlığı jüri seçim metodunu eleştiren bir cevap metni hazırlamıştır. Kırçak jüri seçiminde sanat jürisinin (asil üyeler) Bakanlık kararı ile yapılmış olup olmadığını sorgulamıştır. Zira asil jüri üyeleri Kültür, Gelişme ve Konut bakanlığı temsilcileri, 4 güzel sanatlar alan üyesi, bir ilgili üniversite temsilcisi (İTÜ), bir içeriden idari ofis temsilcisi, bir dışarıdan idari ofis temsilcisi ve bir Mimarlar Odası temsilcisinden oluşmaktadır.⁶

Tüm bu önfikir araştırmaları, anıtlar komitesi ortak toplantıları, bilim heyeti önerilerine rağmen 20 Ocak 1977'de gerçekleşen Senato ve Millet Meclisi Başkanlık Divanları ortak toplantısında TBMM Anıtlar ve Sanat Yapıtları komitesinin önerdiği rapordaki anıtlardan vazgeçilmek suretiyle Atatürk için tek bir heykel yarışması açılmasına karar verilmiştir. Toplantı kararından anlaşılacağı üzere bu anıta Taksim Cumhuriyet Anıtı'nda olduğu gibi tek bir parça söz eklenmesine Cumhuriyet Senatosu Başkanvekili Mehmet Ünalı'nın önerisiyle karar verilmiştir. Sonuç olarak Mayıs 1978'de Büyük Millet Meclisi'nin kurucusu, Devlet Adamı ve Devlet kurucusu, Atatürk için jürinin belirttiği gibi Şeref Avlusunun ortasında olmak üzere bir heykel dikilmesi üzerine ulusal bir yarışma ilan edilmesine karar verilmiştir. Alınan kararlardaki sürekliliğin kırılmasında 5 Haziran 1977'de gerçekleştirilen genel seçimler öncesi yoğun atmosfer sırasında hızlı kararların alınması etkili olmuş olabilir. Bu hızlı karardan belki de bir dönüş olarak yorumlanabilecek bir gelişme yaşanmıştır. Büyük Millet Meclisi tarihine Şubat 1978'de giren yeni bir kurumsal aktör olan Meclis Vakfı, Cahit Karakaş başkanlığında ve Behruz Çinici'nin yönetim kurulu üyeliğinde Atatürk heykeli için Kasım 1978'te iki aşamalı bir yarışma ilan etmiştir. Bu yarışmanın danışman jüri üyeleri Cahit Karakaş ve Behruz Çinici olmuştur. Asil jüri üyeleri ise Zerrin Bölükbaşı (heykeltraş), Vedat Dalokay (Mimar, İTÜ), Turan Erol (Ressam, DGSA), Sadun Ersin (İç Mimar, DGSA), Orhan Özgüner (Mimar, DGSA) ve İsmail Tunalı (Sanat Eleştirmeni) olarak belirlenmiştir. Yedek üyeler ise Süha Özkan (Mimar, ODTÜ) ve Muzaffer Ertoran (Heykeltraş, DGSA) olarak belirlenmiştir.

1980 darbesinden bir yıl öncesinde devlet kurumları ve sivil toplum örgütleri arasında pek çok fikir ayrılığı gözlemlenmekteydi. Mimarlar Odası yarışmanın jüri seçme metodunu ve yürütülmesini keskin bir dille eleştiriyordu ki Cansen Sönmez ve

⁶ Asil jüri üyeleri Gürdal Duyar (Heykel), Devrim Erbil (Resim), Sadi Diren (Seramik), Emin Barın (Yazı), Ziya Payzın (Mimar), Doğan Kuban (Mimar ve Fakülte Dekanı, İTÜ), Nezh Eldem (Mimar ve Profesör), Sadun Ersin (Mimar ve Profesör), Orhan Akyürek (İç Mimar) dan oluşmaktadır.

Vedat Dalokay Mimarlar Odasının çağrısıyla yarışma jürisinden çekilmişlerdi. Gelen eleştirilerin tümü Atatürk heykeli yarışmasının düzenlenmesine değildi. Büyük Millet Meclisi yerleşkesinde yapılacak olan Halkla İlişkiler Binasının davetli bir yarışmayla elde edilmesine de karşı çıkıyorlardı. Zaten 1979 yılında Cumhuriyet Senatosu yeni Senato binası için bir yarışma anons etmişti. Bu karışık ve stresli ortamda 1980 darbesi de yaklaşmaktaydı.

Atatürk heykeli için açılan yarışma 1979 ve 1980’de iki aşamalı olarak gerçekleştirildi. Jüriye Holzmeister’da davet edildi. Behruz Çinici’nin anlattıklarına göre Holzmeister yaşından dolayı seyahat edebilecek durumda değildi. Bununla beraber yapılan yarışma teslimlerinin fotoğrafları o zaman Avusturya’da ikamet eden Holzmeister’a gönderilmişti. Çinici Holzmeister’ın anıtın yerini belirlediği eskizleri jüriye gönderdiğini belirtir. Bu eskizlerde 5000 kişilik bir amfi ve Şeref Avlusunu karşılayacak şekilde 20x20 metrelik bir halk forumu çizer. Holzmeister, Balamir tarafından yayına hazırlanan, TRT sunucusu Nazmi Kal tarafından yapılan bir röportajında jüri üyesi olması sıfatıyla bazı önerileri seçip gönderdiğini belirtir. Bazı mimarların Meclis yapısında değişiklikler yapmayı istediğinden dem vurarak, Meclis’te Atatürk Anıtı’nın yerinin belli olduğundan, o anıtın arkasında değil önünde toplanılması gerektiğinden bahseder. Atatürk’ün çepeçevre sarılması gerektiğini anlatır (Balamir 2002: 18). Gezer’ e göre Holzmeister anıtın yer seçiminde jüriye gönderdiği mektupta belirttiği şekliyle ön bahçede değil de Senato bloğunun yanında yer almasında etkili olmuştur. Bu manevrayla bina ve çevresindeki aksiyelite kırılacak ve böylelikle insanlar anıtın arkasında değil hep önünde toplanacaklardır. Bu fikir Holzmeister’ın en baştan beri gerçekleştirmek istediği halk forumu ideali ile örtüşecek, Parlamento binasına yaklaşımda Atatürk heykeli görsel ve fiziksel bir engel oluşturmayacaktır.

Yarışmanın ilk etabında teslim edilen 43 projeden sadece 10’u ikinci etap için seçilmiştir. İkinci etapta yarışmacılardan bazı değişiklikler yapmaları istenmiş, ek çizimler ve farklı ölçek modelleri teslim etmeleri beklenmiştir. Aralarından Hüseyin Gezer (heykeltıraş) ve İmran Gezer (mimar)’ın projeleri birinci seçilmiştir. Holzmeister kendisi ile yapılan röportajda kendisinin de seçtiği bu projenin, yine kendi belirttiği yerde kurgulanmasına sevindiğini ifade eder (Balamir 2002: 18). İkinci seçilen proje Mehmet Aksoy (heykeltıraş) ve Canan Erselçuk (mimar)’a aittir. Daha sonraları Çinici ile yaptığımız bir röportajda birincilik ödülünün Mehmet Aksoy’a verilmiş olmasının daha iyi olacağını ifade etmiştir. Üçüncü ödül ise Sadi Çalık (heykeltıraş) ve Fatih Gorbun’dan (mimar) oluşan gruba verilmiştir.

Gezer anıtın fiziksel düzenlenmesinde iki ölçütün önemli olduğunu ifade eder (Gezer 1979:131). İlki binanın kendisidir. İkincisi de anıtın konulacağı yerin resmi ambiyansdır. Atatürk’ün deyişleri arasından anıt için “Bağımsızlık ve Özgürlük benim karakterimdir” seçilir. Kompozisyonda üç figür yer almaktadır: Atatürk figürü, Erkek

figürü, Kız figürü. Atatürk anıtının yerden yüksekliği yaklaşık 5 metre belirlenmiştir. Sivil kıyafetler içerisinde yürürken temsil edilen Atatürk'ün atılımcı karakteri sembolize edilmek istenmiştir. Erkek figürü yüzünü İnönü bulvarına dönmüş elinde bağımsızlık meşalesini taşımaktadır. Kız figürü binaya dönük elinde özgürlük meşalesi ile temsil edilmiştir. Atatürk heykeli yarışmasında ikinci ödül plastik kalitesi ve yırtık bir saçak altında yarı-açık mekanlar yaratan duyarlı yaklaşımıyla seçilmiştir. Bunun yanında tören avlusu ile kurduğu dolaylı ilişkilerden dolayı eleştirilmiştir. Üçüncü ödülün plastik kalitesi yine övgüyle karşılanmıştır. Ve fakat yerden yükseltilmiş halka yapının tören avlusunda yerleştirildiği yerden dolayı tören avlusunu ön ve arka mekanlara bölüyor olması beğenilmemiştir. Aslında ikinci etapta teslim edilen 10 projenin en fazla eleştirildiği konu Meclis binası ve anıt heykelin birbiriyle yarışıyor olmasıdır.

Projenin 1979 yılında belirlenmesinden sonra iki yıllık inşaa süreci başlar. Anıtın açılışı Atatürk'ün 100. Doğumgünü kutlamalarına yetiştirilmek istenir. Heykelin bronz modeli Macaristan'da yaptırılır. 1980 yılında Prof. Afet İnan, mimar Behruz Çinici ve Prof. Enver Ziya Karal Budapeşte'ye 1/1 alçı modeli kontrole gönderilir. Cahit Karakas 1980 darbesiyle gider. Sonunda Atatürk heykeli 19 Mayıs 1981'de Kenan Evren tarafından açılır. Heykel tören alanına dönük yüzüyle, Büyük Millet Meclisinin ve Cumhuriyetinin kurucusu için bir hatırlama noktasıdır. Büyük Millet Meclisinin resmi bayramlardaki devlet törenleri, yabancı devlet konukları için karşılama törenleri gibi bazı resmi ritüellerin gerçekleştirilmesine eşlik eder. Bu yönüyle anıt mekanın *civic* kalitesini arttırır. Anıtın tören alanının ortasına değil de yanına yerleştirilmesi aykırılık sergilerken kentsel *vista* lara ve kalabalıkların alanda toplanmasına olanak sağlar.

Bu çalışmada Türkiye Büyük Millet Meclisinde yer alan Atatürk anıtının gerçekleşme hikâyesi içerdiği farklı aktörler ve çatışmalar ile anlatılmak istenmiştir. Halk ve güç unsurları arasındaki bağların zayıfladığı darbeler gibi siyasal düzensizlikler sözkonusu olduğunda ya da yeni yönetim kadroları devreye girdiğinde sanat yapıtları milli birliğin sağlanması için araç olabilirler ve halkı yatıştıran unsurlar olarak davranabilirler. Bununla beraber yönetim kadrolarının anıtlar ve sanat yapıtların gerçekleştirilmesi için gerçekleştirdiği detaylı ve zorlu çalışmalar eleştirilebilir, çekinceler geliştirilebilir ve siyasal çerçevenin değişmesi ile beraber bu çalışmalar için harcanan zamana rağmen değersizleşmeleri söz konusu olabilir. Bütün bu açılardan bakıldığında yaklaşık 40 yıla varan bir tartışma sürecinin sonunda dikilen Atatürk anıtı Türk heykelciliği, politika, sanat ve mimarlığı açısından oldukça özgün bir örnektir.

Millet Meclisi ve Senato'nun çalışma komiteleri tarafında yürütölen uzun tartışmalara, önfikir araştırmalarına, bilim heyeti raporlarına karşın en son yarışmada kolossal, heybetli heykel türünün seçilmesi enteresan bulunmuştur. Belki de uzun ve verimli ancak bir o kadar da netleşemeyen tartışmalardan uzak ve güvenilir bir yol olarak izlenmiştir. Vale'e göre fiziksel çevrede yeni kurulan devletler için ulusal

sembolizmin nüfuz etmesi zaman alan bir süreçtir ki kentin büyümesine, gelişmesine paralel olarak ve hükümet destekli eylemlerin kişiler ve gruplar tarafından rededilmesi ile değişiklikler yaşanabilir. Bu durum Ankara'daki Bakanlıklar Kompleksi ya da Yönetim Mahallesi diye adlandırılan fiziksel çevrede gerçekleştirilmeyen ve değiştirilen kısımlarda gözlenmiştir. Bakanlıklar ve parlamento binası arasındaki halk forumun ortadan kalkması gibi bu reaksiyonların bir göstergesi Meclis binalarının plan ve mimarilerinde olduğu kadar içindeki anıtların kullanımında da görülmektedir.

KAYNAKLAR

BALAMİR, Aydan, 2002, "Prof. Clemens Holzmeister'la Salzburg'da yapılan Röportaj", *Mimarlık*, No: 303, 16-18.

BOZDOĞAN, Sibel, 2001, *Modernism and Nation Building Process: Turkish architectural culture in the early Republic*, University of Washington Press, Seattle

ÇİNİCİ, Behruz, 1995, *Clemens Holzmeister: Mimarlık Tarihi Ders Notları, 1951-1952*, İTÜ Yayınları, İstanbul.

DEMİRKOL, Hatice, G., 2009, *The Turkish Grand National Assembly Complex: an evaluation of the function and meaning of parliamentary spaces*, Department of Architecture, Middle East Technical University, (Unpublished Doctoral Dissertation) Ankara.

GEZER, Hüseyin, 1979, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Atatürk Anıtı", *Arkitekt*, No: 376, İstanbul, 130-145.

GEZER, Hüseyin, 1984, *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

NICOLAI, Bernd, 1998, *Moderne und Exile: Deutschsprachige Architekten in der Türkei 1925-1955*, Verlag für Bauwesen, Berlin

Nicolai, Bernd, 2000, "Zeichen Geordneter Macht -Clemens Holzmeister und die Türkei", *Clemens Holzmeister*, ed. Georg Rigele, Georg Loewit, Haymon-Verlag, Innsbruck, 116-135.

T.B.M.M. Anıtlar Dizisi- Önfikir Araştırması I. Toplantı Bildiriler ve Tutanaklar, 1976, T.B.M.M. Matbaası, Ankara

T.B.M.M. Anıtlar Dizisi- Önfikir Araştırması I. Toplantı Programı, 1976, T.B.M.M. Matbaası, Ankara

T.B.M.M. Anıtlar Dizisi- Önfikir Araştırması II. Toplantı Bildiriler ve Tutanaklar, 1976, T.B.M.M. Matbaası, Ankara.

T.B.M.M. Anıtlar Komitesi Çalışmaları Tutanakları, 1976, T.B.M.M. Matbaası, Ankara.

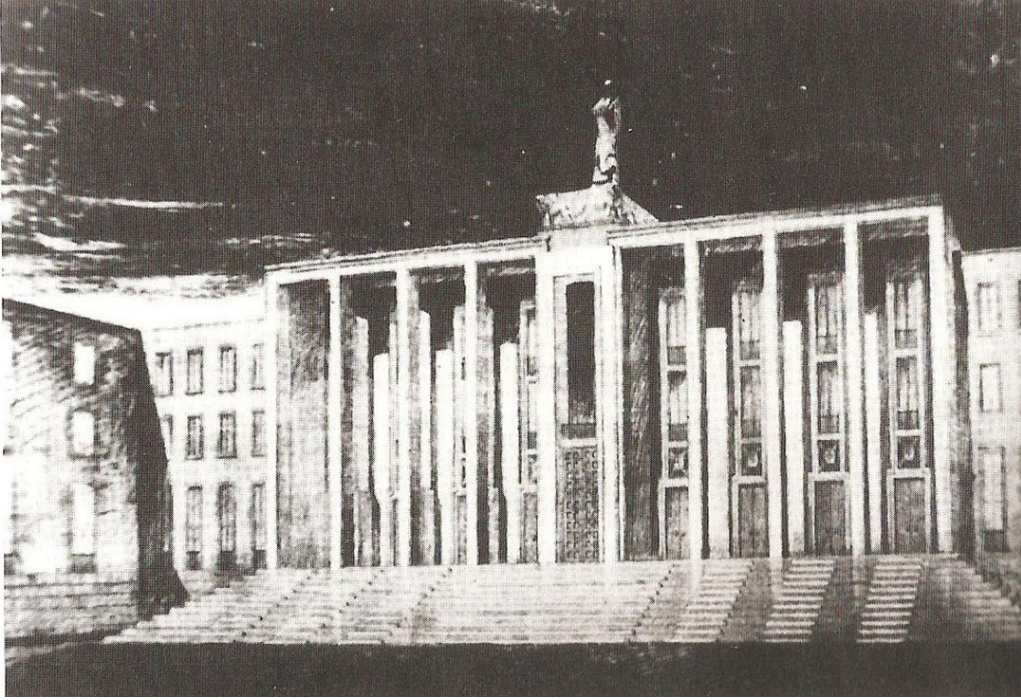
Türkiye Büyük Millet Meclisi Atatürk Anıtı Yarışma Şartnamesi, T.B.M.M. Matbaası, Ankara.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Atatürk Anıtı Yarışması Jüri Raporu ve Kollokyum, T.B.M.M. Matbaası, Ankara.

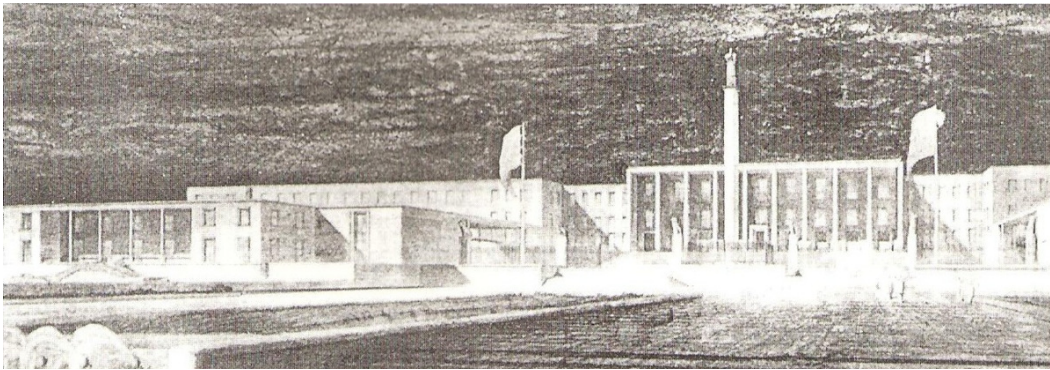
Türkiye Büyük Millet Meclisi Atatürk Anıtı Albümü.

VALE, Lawrence, J., 1992, *Architecture, Power and National Identity*, Yale University Press, New Haven, London.

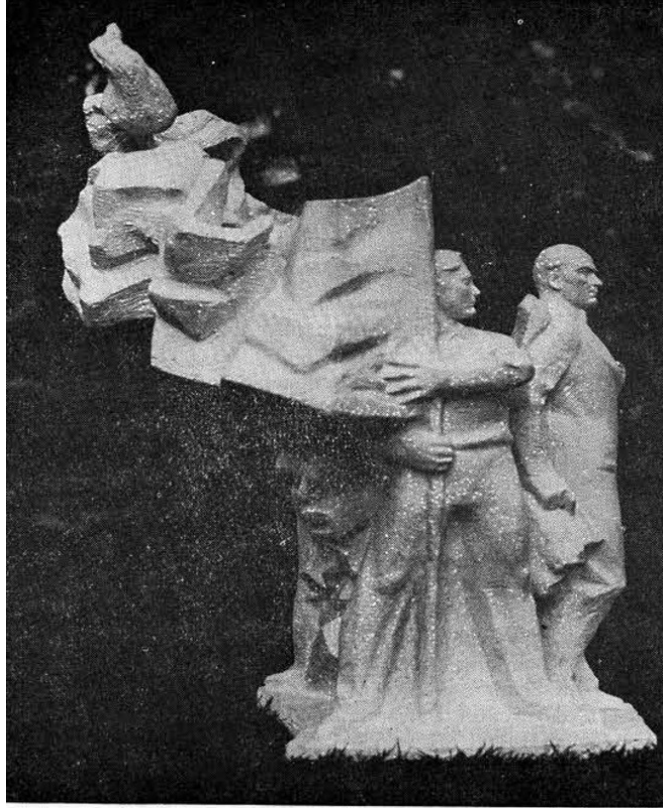

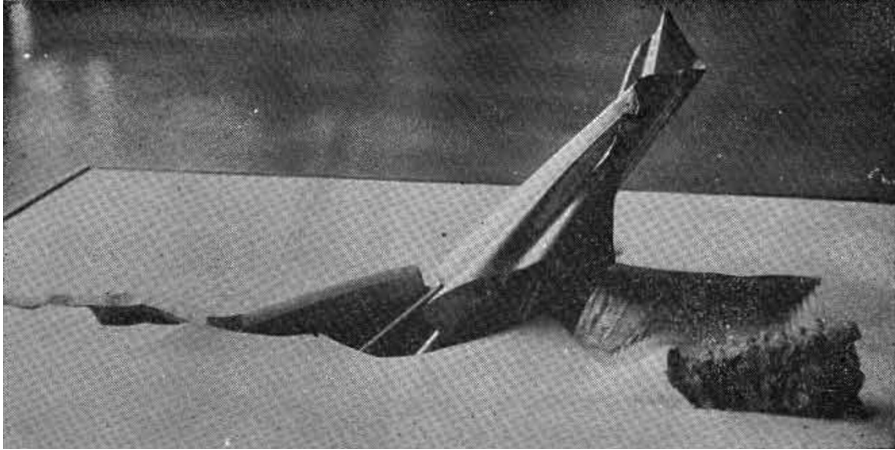
Fig.1 First variation of the monument as in 1937 submission of Clemens Holzmeister, Statue of the Roof (Anıt heykelin ilk varyasyonu, Clemens Holzmeister, 1937) (Nicolai 1998: 170)

Fig. 2 Second variation of the monument as in 1938 submission of Clemens Holzmeister, Statue on an Obelisk (Anıt heykelin ikinci varyasyonu, Clemens Holzmeister, 1938) (Nicolai 1998: 171)

Fig. 3 First Prize, The submission of Hüseyin Gezer and İmran Gezer, model (Birinci ödül, Hüseyin Gezer and İmran Gezer, 1979) (Gezer 1979: 130)

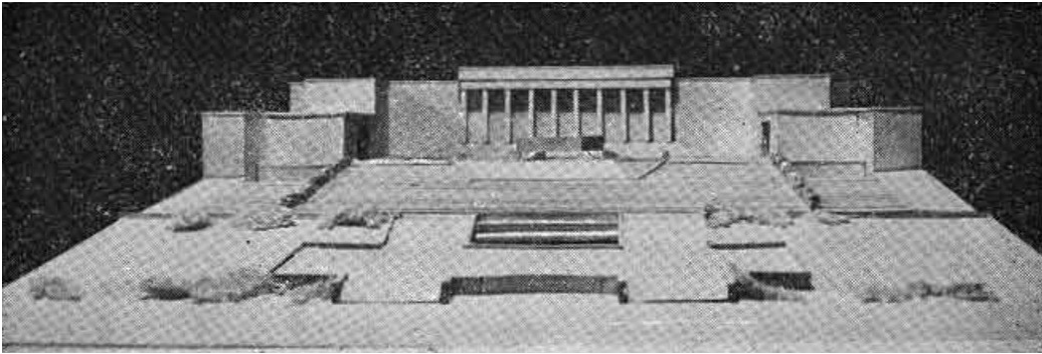

Fig 4. Second Prize, Submission by Mehmet Aksoy, Canan Erselçuk , model (İkinci Ödül, Mehmet Aksoy ve Canan Erselçuk, 1979) (Gezer 1979: 131)

Fig 5. Third Prize, Submission by Şadi Çalık, Fatih Gorbon, model (Üçüncü Ödül, Şadi Çalık ve Fatih Gorbon, 1979) (Gezer 1979 : 131)

Fig 6. The site model of the third prize depicting the volumetric monument at the center of the ceremonial court (Hacimsel anıtın tören avlusunda konumlanması, Üçüncü Ödül, 1979) (Gezer 1979: 131)

Fig. 7 Atatürk Monument as placed at the side wall of the Presidency Block at the ceremonial forecourt in the photographic album of the Atatürk Monument (Atatürk heykeli Senato bloğunun yanındaki yerinde, Meclis Atatürk Heykeli Albümünden)

Fig. 8 The opening ceremony of the Atatürk monument in 1981 in the photographic album of the Atatürk monument (Atatürk heykeli açılışı, 19 Mayıs 1981, Meclis Atatürk heykeli Albümünden)